

Ν. ΚΟΝΣΟΛΑ, Η. ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΥ, Α. ΠΑΠΑΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ

**ΟΙ ΔΙΑΡΘΡΩΤΙΚΕΣ ΚΑΙ
ΔΙΑΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ
ΣΤΟΥΣ ΤΟΜΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1971-1981***

Ν. ΚΟΝΣΟΛΑ, Η. ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΥ, Α. ΠΑΠΑΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ

**ΟΙ ΔΙΑΡΘΡΩΤΙΚΕΣ ΚΑΙ
ΔΙΑΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΟΥΣ
ΤΟΜΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ
ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1971-1981***

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εργασία αυτή έχει σαν στόχο να προσεγγίσει τη μελέτη του προβλήματος της δυναμικής των αστικών κέντρων στην Ελλάδα. Πολλές έρευνες και άρθρα έχουν διαμορφώσει διάφορες προσεγγίσεις σε διεθνές επίπεδο.¹

Σύμφωνα με την προσέγγιση του περιφερειακού κύκλου, η διάκριση του τύπου εργασίας και κατοικίας με την επιλεκτική μετακίνηση της τελευταίας στην περιαστική περιοχή και την συγκέντρωση των δραστηριοτήτων στο κέντρο των πόλεων, δημιούργησε μεγάλα προβλήματα στις μεταφορές και προβλήματα ρύπανσης εξ αιτίας της κυκλοφοριακής συμφόρησης. Η βελτίωση των υποδομών στον τομέα των μεταφορών συνέβαλε ουσιαστικά στον προοδευτικό διαχωρισμό εργασίας και κατοικίας, στην υποβάθμιση της ποιότητας ζωής στο κέντρο, στη ρύπανση, στην αυξανόμενη εγκληματικότητα και στο υψηλό κόστος ζωής. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες διαμορφώνονται οι φάσεις του περιφερειακού κύκλου, που περιλαμβάνουν την προαστειοποίηση, την αναζήτηση ιδανικότερων συνθηκών κατοικίας στις κοντινές μεσαίες και μικρές πόλεις και τέλος τις μετακινήσεις μέσης ή μεγάλης απόστασης σε μεσαίες πόλεις που αποτελούν παράλληλα νέους τόπους κατοικίας και εργασίας. Οι μετακινήσεις αυτές συνοδεύονται από την επέκταση της απασχόλησης στον τριτογενή τομέα. Στον τομέα αυτό και ιδίως στους κλάδους αιχμής, εξαιτίας της αξιοποίησης τεχνολογικής προόδου, διευκολύνεται μια ελεύθερη επιλογή του τύπου εγκατάστασης. Η επιλογή αυτή προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την ποιότητα του προσωπικού, το οποίο και ακολουθεί στους τόπους κατοικίας με υψηλή ποιότητα ζωής. Έτσι παρατηρείται ανάπτυξη των

* Η εργασία αυτή ανακοινώθηκε στο 26ο Συνέδριο της Regional Science Association στην Κρακοβία, τον Αύγουστο του 1986.

μεσαίων πόλεων, που παρουσιάζουν δυνατότητες εγκατάστασης υπηρεσιών και μεταποιητικής δραστηριότητας, προσφέρουν ευχάριστες συνθήκες ζωής, δεν παρουσιάζουν τα προβλήματα των μεγάλων πόλεων, απαιτούν χαμηλό κόστος μετακίνησης από τον τόπο εργασίας στον τόπο κατοικίας, έχουν επαρκή εξοπλισμό και επαφή με τις μεγάλες αστικές συγκεντρώσεις. Η άσκηση της περιφερειακής πολιτικής σύμφωνα με την παραπάνω προσέγγιση συναρτάται με την ανάπτυξη ενός συστήματος μεσαίων πόλεων και την εκτίμηση των φάσεων και των εξελίξεων του περιφερειακού κύκλου.

Σε μία διαφορετική θέση που προσεγγίζει και την υπερεθνική διαδικασία της ανάπτυξης, κύριο βάρος δίνεται στο ρόλο της εργασίας.

Σύμφωνα με την προσέγγιση της διαπεριφερειακής κατανομής της εργασίας η ετερογένεια στο χώρο προσδιορίζεται όχι τόσο από την υποδομή (οι χωρικές διαφοροποιήσεις της οποίας αμβλύνονται σημαντικά στις αναπτυγμένες χώρες) αλλά από την εργασία. Στις μεγάλες αστικο-βιομηχανικές συγκεντρώσεις υπάρχει επαρκής συγκέντρωση εργατικού δυναμικού που χαρακτηρίζεται από υψηλό κόστος αναπαραγωγής. Στα πλαίσια της αναζήτησης ενός εργατικού δυναμικού με χαμηλό κόστος αναπαραγωγής, οι επιχειρήσεις επιλέγουν τις τεχνικές της παραγωγής (παραγωγή εν σειρά, συναρμολόγηση κλπ.) και τον χώρο εγκατάστασής τους, μετακινούμενες από τις αστικοβιομηχανικές συγκεντρώσεις. Δημιουργούνται δηλαδή οι ακόλουθες τάσεις: συγκέντρωση ειδικευμένων διαδικασιών της παραγωγής σε πόλεις με υψηλό πνευματικό και τεχνικό περιβάλλον και μετακίνηση μη ειδικευμένων διαδικασιών σε περιφερειακές ζώνες με χαμηλό κόστος αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης, όπου η τυποποιημένη παραγωγή μπορεί να γίνει με ικανοποιητικά αποτελέσματα. Έτσι στα μεγάλα αστικά κέντρα συγκεντρώνονται οι δραστηριότητες αιχμής, το δυναμικό της έρευνας και ανάπτυξης, τα σύγχρονα μέσα που αυξάνουν τη δυνατότητα επαφών σε διεθνές επίπεδο (τηλεπικοινωνίες, αερομεταφορές κλπ.), οι έδρες των μεγάλων επιχειρήσεων, καθώς και μη αποκεντρώσιμη βιομηχανική δραστηριότητα (επιχειρήσεις υψηλής ειδίκευσης που χρειάζονται το κέντρο για τις εμπορικές και τις τεχνολογικές επαφές τους).

Αντίθετα τις μεσαίες και τις μικρές πόλεις, που βρίσκονται μέσα σε αγροτικές περιοχές — δεξαμενές φθηνής εργατικής δύναμης, επιλέγουν οι επιχειρήσεις για την εγκατάσταση των μεταποιητικών τους δραστηριοτήτων των καλούμενων κυριαρχούμενων λειτουργιών. Το κόστος της ανάπτυξης των μεσαίων πόλεων επωμίζεται το κράτος με την ενίσχυση της βιομηχανικής, της περιφερειακής και της κοινωνικής υποδομής συντηρώντας την άνιση ανταλλαγή στο χώρο που είναι συνυφασμένη με την ανισότητα στο κόστος αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης.

Το φαινόμενο της παρακμής των μεγάλων αστικών συγκεντρώσεων και της ανάπτυξης μεσαίων πόλεων έχει ήδη διερευνηθεί από πολλές σκοπιές και έχουν ήδη διαμορφωθεί διάφορες απόψεις για τις αιτίες και την δυναμική των διαφόρων φάσεων του χωρικού κύκλου.

Ο ρόλος του (δια)περιφερειακού καταμερισμού της εργασίας, της σύγχρο-

νης τεχνολογίας, της κλαδικής χωρικής οργάνωσης της βιομηχανίας, της δυναμικής των αστικών κέντρων έχει επιστρατευθεί να ερμηνεύσει την επιλεκτική μετακίνηση δραστηριοτήτων από τις μεγάλες αστικές συγκεντρώσεις στις μεσαίες και μικρές πόλεις. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται και στον Ελλαδικό χώρο. Στα πλαίσια της εργασίας αυτής θα διερευνηθούν τα χαρακτηριστικά του καθώς και οι συνέπειες που συνεπάγεται για την περιφερειακή ανάπτυξη η παραμέληση αυτής της δυναμικής από μέρους της περιφερειακής πολιτικής.

Β. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Λόγοι που ανάγονται σε ιστορικά συμβάντα (συρροή εκατοντάδων χιλιάδων προσφύγων το 1922, μετακινήσεις πληθυσμού λόγω των καταστροφών του Β' Παγκοσμίου Πολέμου) στο συγκεντρωτικό διοικητικό σύστημα της χώρας, στις κοινωνικές συνθήκες της υπαίθρου και στη συγκέντρωση του συνόλου σχεδόν της αναπτυξιακής υποδομής στην Περιφέρεια Πρωτεύουσας ακόμη και στις αρχές της δεκαετίας του '50, οδήγησαν στη διαμόρφωση του ελληνικού περιφερειακού προβλήματος την πρώτη μεταπολεμική περίοδο. Η διάγνωση του προβλήματος αυτού ήταν η άνιση ανάπτυξη μεταξύ κέντρου (Περιφέρειας Πρωτεύουσας) και υπόλοιπης χώρας· μια άνιση ανάπτυξη που έπρεπε να οφείλεται στην υπερσυγκέντρωση της μεταποιητικής δραστηριότητας στην Αθήνα.

Έτσι η περιφερειακή πολιτική, την μεταπολεμική περίοδο, προσανατολίστηκε σε μια προσπάθεια αποκέντρωσης της μεταποίησης από την Περιφέρεια Πρωτεύουσας (Π.Π.) χωρίς συστηματική επιλογή των κλάδων που θα μπορούσαν ή θα έπρεπε να μετεγκατασταθούν και χωρίς την επιλογή των τόπων ανάπτυξης της μεταποιητικής δραστηριότητας. Τη δεκαετία του '70 η περιφερειακή πολιτική έγινε ρεαλιστικότερη ως προς το τελευταίο, υιοθετώντας διάφορες ζώνες ανάπτυξης της βιομηχανικής δραστηριότητας.

Οι ασυνέπειες όμως της αναμορφωμένης, μέσα από διάφορες φάσεις, περιφερειακής πολιτικής παραμένουν και έχουν άμεση σχέση με τα αντικείμενα της εργασίας αυτής:

- τις διαφορετικές δυνατότητες των κλάδων της μεταποίησης
- τις επιπτώσεις της εγκατάστασης των κλάδων των υπηρεσιών
- το ρόλο της νέας τεχνολογίας
- τη δυναμική των αστικών κέντρων
- το ρόλο των υποδομών

Ο προσδιορισμός των χαρακτηριστικών της εξέλιξης της αναδιάρθρωσης των αστικοβιομηχανικών κέντρων στην Ελλάδα και η προσέγγιση των αιτίων τους θα μας επιτρέψει να επανέλθουμε σε θέματα πολιτικής.

Γ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΩΝ ΚΛΑΔΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ

Η διαπεριφερειακή κατανομή του ΑΕΠ της μεταποίησης και των υπηρε-

σιών στην Ελλάδα καθώς και η εξέλιξη της τη δεκαετία του '70 μας επιτρέπει να βγάλουμε τα πρώτα συμπεράσματα για την δυναμική των αστικών κέντρων.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι

Περιφερειακή κατανομή του ΑΕΠ της μεταποίησης
και των υπηρεσιών %

	1970		1980	
	Βιομηχανία	Υπηρεσίες	Βιομηχανία	Υπηρεσίες
1. Ανατολική Στερεά και Νησιά (Νομ. Αττικής)	60,4 (50,4)	55,2 (51,3)	54,7 (41,9)	54,9 (50,3)
2. Κ.Δ. Μακεδονία (Νομ. Θεσ/νίκης)	16,8 (12,1)	12,9 (8,6)	19,3 (12,9)	13,6 (8,8)
3. Πελοπόννησος και Δ. Στερεά	8,9	9,1	9,7	8,5
4. Θεσσαλία	4,6	4,3	6,9	4,1
5. Αν. Μακεδονία	2,4	2,5	2,5	2,6
6. Κρήτη	2,2	3,4	2,1	3,8
7. Ήπειρος	1,8	2,9	2,1	3
8. Θράκη	1,0	1,5	1,6	1,6
9. Νησιά Αν. Αιγαίου	1,8	2,8	1,3	2,9

Πηγή: Περιφερειακοί Λογαριασμοί

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα Ι υπάρχει μια τάση αποκέντρωσης της μεταποιητικής δραστηριότητας στις περιφέρειες 2, 3 και 4. Πρόκειται για τις περιφέρειες των σημαντικών αστικοβιομηχανικών κέντρων που βρίσκονται στον κύριο άξονα μεταφορών της χώρας: Πάτρας (3), Λάρισας και Βόλου (4) και Θεσσαλονίκης (2). Αντίθετα στον τομέα των υπηρεσιών υπάρχει στασιμότητα ή και μείωση της συμμετοχής των περιφερειών αυτών στο ΑΕΠ του τομέα. Αν και η θέση της ΠΠ παραμένει κυρίαρχη στον ελλαδικό χώρο (συμμετοχή του Νομού Αττικής 42% στο ΑΕΠ της βιομηχανίας και 50% στο ΑΕΠ των υπηρεσιών) παρατηρείται μια εξέλιξη στην εγκατάσταση των δραστηριοτήτων: μετακίνηση μέρους της βιομηχανίας από την ΠΠ στις περιφέρειες των μεγάλων αστικοβιομηχανικών κέντρων και τάση παγίωσης της εγκατάστασης των τριτογενών δραστηριοτήτων στην ΠΠ.

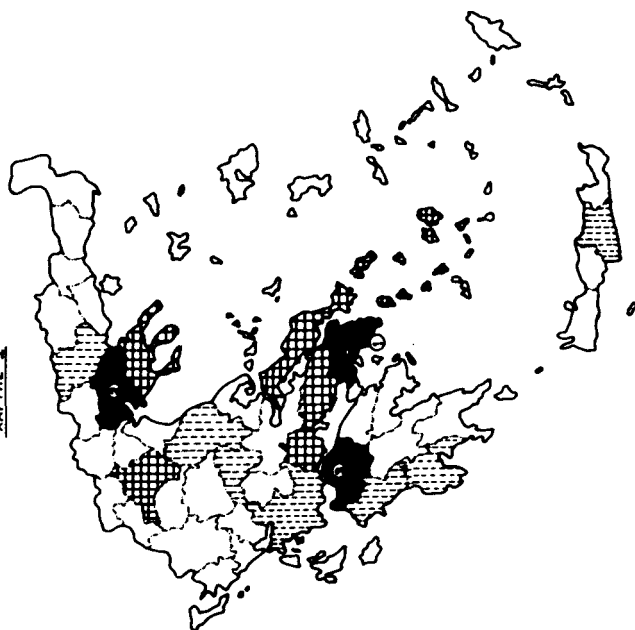
Το φαινόμενο αυτό θα διερευνηθεί στη συνέχεια τόσο σε επίπεδο κλάδων του δευτερογενή και του τριτογενή τομέα (με τη βοήθεια στοιχείων απασχόλησης) και σε επίπεδο επαγγελματικής ειδικεύσεως.

Για τη διερεύνηση της χωρικής συμπεριφοράς των κλάδων χρησιμοποιήθηκε η Ανάλυση Περιφερειών-Κλάδων (μια από τις περιφερειακές εξειδικεύσεις της Ανάλυσης Παραγόντων) που εφαρμόστηκε για τις χρονιές 1971 και 1981.

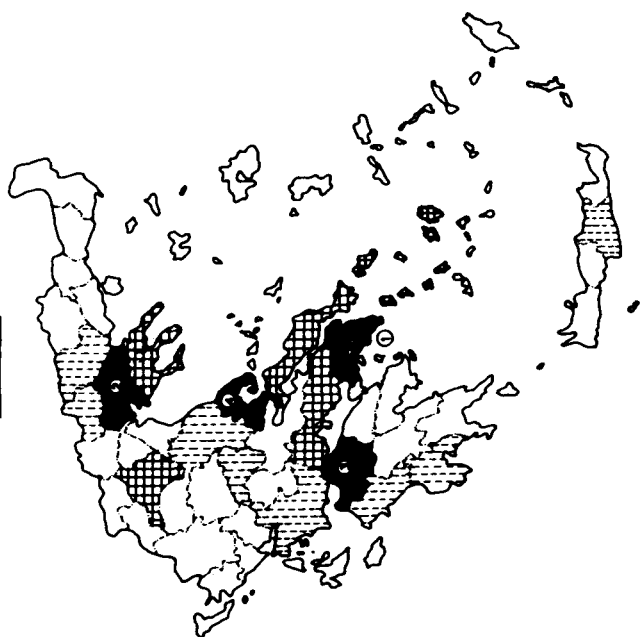
Τα αποτελέσματα της ανάλυσης παρουσιάζονται στους Χάρτες Ι και ΙΙ.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΚΛΑΔΙΚΗΣ ΕΞΕΛΙΚΕΥΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ 1971-1981

ΧΑΡΤΗΣ Ι

ΧΑΡΤΗΣ ΙΙ

ΥΨΗΛΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΛΑΔΩΝ
ΕΞΕΛΙΚΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΣΩΤΕΡΗ-ΚΑΤΕΡΓΙΣΜΟ
ΕΞΕΛΙΚΕΥΣΗ ΣΤΗ ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΓΕΩΡΓΙΚΕΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΕΣ

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παραπάνω εφαρμογής και συγκεκριμένα με βάση α) τους συντελεστές συσχέτισης μεταξύ των νομών και των ερμηνευτικών παραγόντων, β) τους συντελεστές συσχέτισης των κλάδων και των ερμηνευτικών παραγόντων, γ) του ειδικού βάρους των μεταβλητών (νομών και κλάδων) στην ερμηνευτική ικανότητα των κυρίων παραγόντων και δ) τους συντελεστές χωροταξικής αυτοσυσχέτισης των κλάδων, το 1971 η χώρα παρουσίαζε την ακόλουθη χωρική-κλαδική εξειδίκευση:

— Η ΠΠ, η διοικητική της περιφέρεια (Νομός Αττικής) κατά κύριο λόγο και οι περιφέρειες της Θεσσαλονίκης και της Πάτρας κατά δεύτερο, συγκροτούν μια ιδιαίτερη ομάδα περιφερειών που παρουσιάζουν υψηλή συγκέντρωση βιομηχανικών κλάδων (κυρίως κεφαλαιουχικών αγαθών, πλαστικών, χημικών και παραγώγων πετρελαίου, βασικών μεταλλουργικών, διαρκών καταναλωτικών προϊόντων και καταναλωτικών αγαθών υψηλής εισοδηματικής ελαστικότητας ζήτησης). Επίσης στους νομούς αυτούς παρατηρείται εξαιρετικά υψηλός βαθμός συγκέντρωσης των κλάδων του τριτογενή τομέα.

— Μια ομάδα μη όμορων νομών παρουσιάζει εξειδίκευση στην εξόρυξη· η ομάδα αυτή περιλαμβάνει 3 νομούς της Μητροπολιτικής Περιφέρειας της Αθήνας (Μ.Π.Α.), 2 νομούς της Β. Ελλάδας (Κοζάνης και Χαλκιδικής) και ένα νησιωτικό νομό (Κυκλάδων).

— Τέλος μια ομάδα περιφερειακών νομών παρουσιάζει υψηλό βαθμό εξειδίκευσης στη γεωργία, στη βιομηχανία ειδών διατροφής και την βιομηχανία καπνού.

Το 1981, σύμφωνα με τα στοιχεία της ανάλυσης η κλαδική-χωρική διάρθρωση παραμένει περίπου στάσιμη, με τις ακόλουθες μικρές μεταβολές:

— Στην πρώτη ομάδα νομών με την έντονη συγκέντρωση δραστηριοτήτων του δευτερογενή και τριτογενή τομέα προστίθεται και ο νομός του δυναμικού αστικού κέντρου της Κεντρικής Ελλάδας, του Βόλου.

— Οι νομοί της δεύτερης ομάδας εκτός από την εξόρυξη αρχίζουν να παρουσιάζουν ανάπτυξη των κλάδων παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος και της βαρείας βιομηχανίας.

— Τέλος επέκταση της μεταποίησης αγροτικών προϊόντων παρουσιάζεται στη Βόρεια Ελλάδα με επίκεντρο της Θεσσαλονίκη.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παραπάνω ανάλυσης υψηλός βαθμός συγκέντρωσης των κλάδων του δευτερογενή και τριτογενή τομέα παρατηρείται κυρίως στην Μ.Π.Α. και δευτερευόντως κατά μήκος του άξονα μεταφορών της χώρας και μάλιστα στα μεγάλα αστικοβιομηχανικά κέντρα Θεσσαλονίκη, Βόλο και Πάτρα.

Οι τάσεις επέκτασης της μεταποιητικής δραστηριότητας μεταξύ 1971 και 1981 προσανατολίστηκαν είτε στην περιοχή του Βόλου, όσον αφορά τους κλάδους που αναπτύσσονται στα δυναμικά κέντρα, είτε σε νομούς του άξονα, όσον αφορά την βαριά βιομηχανία, την εξόρυξη και τη μεταποίηση των αγροτικών προϊόντων.

Σε προγενέστερη έρευνα της εγκατάστασης των κλάδων της μεταποίησης

στον Ελλαδικό χώρο² που αφορούσε την ίδια περίπου περίοδο πρόκυψαν συναφή αποτελέσματα: υψηλός βαθμός συγκέντρωσης των κλάδων προσανατολισμού αγοράς στα 4 κύρια αστικοβιομηχανικά κέντρα και υψηλός βαθμός συγκέντρωσης της βιομηχανίας προσανατολισμού στους κόμβους μεταφορών η/και στις πηγές πρώτων υλών στις ευρύτερες περιφέρειές τους. Και στη μελέτη αυτή η ανάπτυξη της μεταποίησης προσδιορίζεται επί των περιοχών του άξονα Πάτρας-Αθήνας-Βόλου-Θεσσαλονίκης. Η διερεύνηση της διαπεριφερειακής εξέλιξης στην απασχόληση των κλάδων της μεταποίησης, που έγινε με τη βοήθεια της Ανάλυσης Απόκλισης-Συμμετοχής, στα πλαίσια της έρευνας αυτής είναι ενδιαφέρουσα: ουσιαστικές επιπτώσεις στην αύξηση της βιομηχανικής απασχόλησης, που οφείλονται στη συγκέντρωση δυναμικών κλάδων (ομολογική συνιστώσα > 0) παρατηρούνται μόνο στην Π.Π. και σε 2 νομούς που την περιβάλλουν· αντίθετα ουσιαστικές θετικές επιπτώσεις στην αύξηση της βιομηχανικής απασχόλησης που συνδέονται με τη δημιουργία ευνοϊκών τοπικών συνθηκών για την εγκατάσταση και ανάπτυξη μη δυναμικών κλάδων (διαφορική συνιστώσα > 0) παρουσιάστηκαν στα αστικά κέντρα Θεσσαλονίκης, Βόλου, Πάτρας, στις περιβάλλουσες περιφέρειές τους καθώς και στην περιοχή που περιβάλλει την Μ.Π.Α.

Σύμφωνα δηλαδή με την παραπάνω μελέτη οι δυναμικοί κλάδοι συνεχίζουν να αναπτύσσονται στην ΠΠ ενώ παράλληλα μη δυναμικοί κλάδοι μετατοπίζονται κατά μήκος του βασικού άξονα μεταφορών της χώρας και κύρια στις περιφέρειες των περιφερειακών δυναμικών αστικών κέντρων.

Αυτές οι χωρικές αναδιαρθρώσεις των κλάδων του δευτερογενή και τριτογενή τομέα μπορούν να φωτισθούν περισσότερο από την μελέτη της εξέλιξης της διαπεριφερειακής σύνθεσης της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού, χωρίς την αναφορά στη φάση αυτή των ενδεχόμενων σχέσεων αιτιότητας των κατανομών κλάδων και ανθρώπινου δυναμικού.

Η μελέτη της εξέλιξης της χωρικής κατανομής της εργασίας γίνεται με τη βοήθεια της Παραγοντικής Ανάλυσης για τις χρονιές 1971 και 1981. Τα αποτελέσματα δίνονται στους χάρτες ΙΙΙ και ΙV. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της ανάλυσης η κατάσταση το 1971 διαμορφώνεται ως εξής:

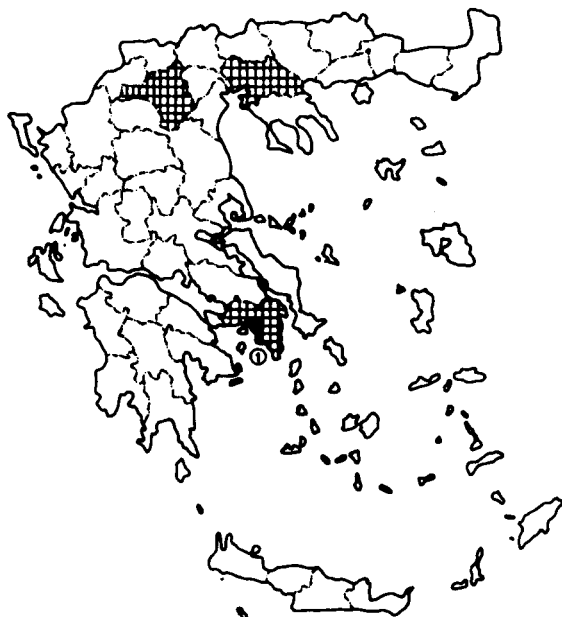
- Η Π.Π. χαρακτηρίζεται από υψηλή συγκέντρωση των ακόλουθων κατηγοριών επαγγελματιών: Διευθυντές και ειδικευμένοι τεχνικοί επί των πωλήσεων, Ανώτερα στελέχη της Δημόσιας Διοίκησης, Αναλυτές-Προγραμματιστές Η/Υ, Οικονομολόγοι, Λογιστές, Στατιστικοί, Αρχιτέκτονες, Μηχανικοί, Εκτελεστικά όργανα δημόσιας διοίκησης, Υπάλληλοι Γραφείου, Διατηρητές Η/Υ, Στενοδακτυλογράφοι.
- Οι νομοί Αττικής, Θεσσαλονίκης και Κοζάνης παρουσιάζουν συγκέντρωση: Χημικών, Φυσικών, Γεωλόγων, Χειριστών μηχανουργικών εργαλείων, τεχνιτών-χειριστών οχημάτων, Σιδηρουργών, Ηλεκτροτεχνιτών και ανειδίκευτων εργατών.

Οι εξελίξεις του 1981 αφορούν την δεύτερη ομάδα νομών.

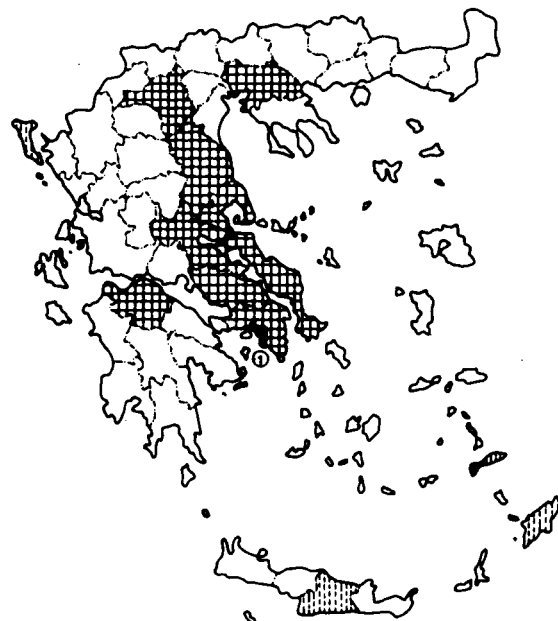
Η Π.Π. εξακολουθεί να παρουσιάζει έντονη συγκέντρωση των παραπάνω επαγγελματιών με την προσθήκη της ομάδας Ασφαλιστών-Χρηματιστών.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΤΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ
ΜΕΤΑΞΥ 1971 - 1981

ΧΑΡΤΗΣ III

ΧΑΡΤΗΣ IV

- ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΛΙΧΜΗΣ
▨ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΤΟΥ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ
▤ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

Η δεύτερη ομάδα νομών διευρύνεται με τους νομούς της Πάτρας, του Βόλου και του γειτονικού του νομού Λάρισας, καθώς και με 3 νομούς της Μ.Π.Α. Εκτός από τα επαγγέλματα που συγκεντρώνονται στην δεύτερη ομάδα περιφερειών, παρατηρείται συγκέντρωση των επαγγελματιών Εργοδηγών και Αρχιεργατών.

Εκτός των ανωτέρω, το 1981 παρατηρείται συγκέντρωση των ακόλουθων επαγγελμάτων στους νησιωτικούς τουριστικούς νομούς της χώρας (Δωδεκανήσου, Κέρκυρας, Ηρακλείου): Διευθυντών Ξενοδοχείων, Ειδικευμένων στελεχών του τουρισμού, Ειδικών επί των πωλήσεων και Υπαλλήλων Λογιστηρίου.

Με βάση τα παραπάνω μπορούμε να διατυπώσουμε τις παρακάτω παρατηρήσεις.

Η Μητροπολιτική Περιφέρεια της Αθήνας (κατά κύριο λόγο) και οι μείζονες περιφέρειες των 3 κύριων αστικολιμενικών συγκροτημάτων της χώρας (Θεσσαλονίκης, Βόλου, Πάτρας) συγκεντρώνουν τον κύριο όγκο της βιομηχανικής δραστηριότητας της χώρας, αξιοποιώντας τις δυνατότητες που τους παρέχουν οι διευρυμένες αγορές προϊόντων και εργασίας, το υψηλό επίπεδο υποδομών, οι αναπτυγμένες υπερδομές και οι σημαντικές οικονομίες συγκέντρωσης που έχουν διαμορφωθεί. Οι περιφέρειες αυτές βρίσκονται επί του βασικού άξονα μεταφορών της χώρας. Σε έρευνα, που έγινε για λογαριασμό του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών³ προσδιορίστηκε ότι το 93% των νομών, που παρουσιάζουν υψηλή προτεραιότητα ενίσχυσης της βιομηχανικής υποδομής, με βάση την προσφερόμενη δυνατότητα επέκτασης/έντασης της μεταποιητικής δραστηριότητας, ευρίσκονται επί του άξονα αυτού. Η ανάπτυξη της εξορυκτικής δραστηριότητας και του κλάδου παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος εξαρτώνται βέβαια από την ύπαρξη των ενεργειακών πόρων και των πρώτων υλών στους συγκεκριμένους νομούς· η γεωγραφική τους θέση όμως διευκολύνει την ενδυνάμωση του κυρίαρχου ρόλου της Π.Π. κατά κύριο λόγο και την ανάπτυξη των περιφερειών του άξονα κατά δεύτερο.

Η μεταποίηση γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων παρουσιάζει τάσεις εγκατάστασης σε περιοχές που συνδυάζουν σε σημαντικό βαθμό ευνοϊκές εδαφικές συνθήκες και πρόσβαση σε αστικά κέντρα σημαντικού πληθυσμιακού μεγέθους.

Η Π.Π. παρουσιάζει εξαιρετικό υψηλό βαθμό συγκέντρωσης των επαγγελματιών ομάδων που είναι στρατηγικής σημασίας για τη λειτουργία των δυναμικών κλάδων, την ενσωμάτωση της σύγχρονης τεχνολογίας και την αυτοδύναμη ανάπτυξη.

Οι περιοχές των μεγάλων αστικολιμενικών συγκροτημάτων, κατά μήκος του αναπτυξιακού άξονα της Αν. Ελλάδας παρουσιάζουν έντονη συγκέντρωση του επιστημονικού προσωπικού και των ειδικευμένων εργατών της μεταποίησης και της εξόρυξης.

Δ. ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70 παρουσιάστηκαν οι ακόλουθες τάσεις στην περιφερειακή αναδιάρθρωση κλάδων και επαγγελμάτων.

1. Τάσεις αποκέντρωσης/ανάπτυξης των κλάδων της μεταποιητικής βιομηχανίας στα δυναμικά περιφερειακά αστικά κέντρα και τις περιφέρειές τους κατά μήκος του αναπτυξιακού άξονα της χώρας. Κύρια εκδήλωση των παραπάνω τάσεων είναι η σημαντική ενδυνάμωση του αστικοβιομηχανικού συγκροτήματος του Βόλου. Οι τάσεις αυτές δεν μπορούν να χαρακτηρισθούν εξαιρετικά έντονες και συνυπάρχουν με τη συγκράτηση των δυναμικών κλάδων της μεταποίησης και του μεγάλου ποσοστού της δραστηριότητας του τριτογενή τομέα στην Π.Π.· περιορισμό της έντασης της μεγαλύτερης αποκέντρωσης της βιομηχανίας συνιστά η διαδικασία αποκέντρωσης μέσα στα όρια της Μ.Π.Α.⁴.

2. Τα επαγγέλματα αιχμής και κύρια αυτά που συνδέονται με τη λειτουργία και ανάπτυξη του τομέα των υπηρεσιών παραμένουν στην Π.Π. χωρίς ενδείξεις για την έναρξη κάποιας διαδικασίας αποκέντρωσής τους. Παράλληλα παρατηρείται μια τάση παραπέρα συγκέντρωσης του επιστημονικού και ειδικευμένου δυναμικού των κλάδων της μεταποίησης και της εξόρυξης στα περιφερειακά αστικοβιομηχανικά κέντρα και τις περιφέρειές τους.

Οι τάσεις αποκέντρωσης κλάδων και ειδικευμένου δυναμικού της μεταποίησης προς τα δυναμικά αστικά κέντρα, τη δεκαετία του '70, συνοδεύτηκαν από μια μεταβολή των τάσεων στις πληθυσμιακές εξελίξεις της Περιφέρειας Πρωτεύουσας και των ανωτέρων κέντρων. Οι τάσεις αυτές παρουσιάζονται στον ακόλουθο Πίνακα.

ΠΙΝΑΚΑΣ

Ποσοστιαία αύξηση του πληθυσμού των αστικών κέντρων

	61-71	71-81
Σύνολο Ελλάδος	4,5	11,1
Περιφέρεια Πρωτεύουσας	37,1	19,2
Θεσσαλονίκη	46,4	26,7
Πάτρα	16,2	27,9
Βόλος	8,5	21,6
Λοιπός αστικός πληθυσμός	12,5	22,2

Πηγή: ΕΣΥΕ

Από τον παραπάνω Πίνακα προκύπτει σαφώς, παρά την ανώτερη από τον μέσο όρο αύξηση του πληθυσμού της ΠΠ, υπάρχει μια δυναμική εξέλιξη του πληθυσμού των κύριων αστικών κέντρων και μια σημαντική μείωση (υποδιπλασιασμός) του ρυθμού αύξησης του πληθυσμού της ΠΠ.

Οι πληθυσμιακές εξελίξεις στην ΠΠ αναλυτικά είναι οι ακόλουθες: Η αύξηση του πληθυσμού του δήμου της Αθήνας από 38,2% που ήταν τη δεκαετία

του 60 έπεσε στο 2,2% στη δεκαετία του 70. Επίσης, οι πληθυσμιακές εξελίξεις των τεσσάρων μεγαλύτερων δήμων που περιβάλλουν το κέντρο και παρουσιάζουν τα ίδια προβλήματα συμφοράς και αρνητικών εξωτερικών οικονομικών ήταν παρόμοιες: πτώση της πληθυσμιακής αύξησης από 54,1% τη δεκαετία του 60 σε 25,8% τη δεκαετία του 70. Αντίθετα, στα προάστεια, που προσφέρουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και κατοικίας, η αύξηση του πληθυσμού παρέμεινε σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα (60% και για τις δύο δεκαετίες). Οι εξελίξεις αυτές δείχνουν ότι διανύεται μια φάση απαστικοποίησης (disurbanization) του κέντρου της ΠΠ και προαστειαποίηση (suburbanization) της περιβάλλουσας περιφέρειας του που παρουσιάζει ευνοϊκές συνθήκες ζωής. Αν ληφθεί υπόψη η μείωση της συμμετοχής της Π.Π. στον αστικό πληθυσμό (1961-1971: +3,4%, 1971-1981: -0,6%) και ο υπερδιπλασιασμός του πληθυσμού των αστικών κέντρων, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οδηγούμεθα σε μια συγκράτηση του πληθυσμού της Π.Π. και στην έναρξη μιάς διαδικασίας έντονης αύξησης του πληθυσμού των περιφερειακών δυναμικών κέντρων.

Η συνέχιση μιάς τέτοιας εξέλιξης ανταποκρίνεται στη διεθνή εμπειρία μιάς απαστικοποίησης των μητροπολιτικών κέντρων (περίπτωση της Π.Π. για την Ελλάδα) και μιάς πληθυσμιακής και αναπτυξιακής τόνωσης των περιφερειακών δυναμικών πόλεων. Η διαδικασία ενός περιφερειακού κύκλου αποσυμφόρησης της Π.Π. προς τις περιφέρειες του αναπτυξιακού άξονα γίνεται έτσι περισσότερο ορατή.

Η χωροταξική κατανομή και η δυναμική των κλάδων και των ειδικοτήτων αιχμής, την εξετασθείσα περίοδο, μας επιτρέπει να προσεγγίσουμε έμμεσα και το πρόβλημα της διάχυσης της τεχνολογίας στον ελλαδικό χώρο.

Η διάχυση αυτή θα βοηθήσει τη βιομηχανική ανάπτυξη των μεγάλων και δυναμικών αστικών κέντρων και αργότερα την ανάπτυξη των μεσαίων πόλεων, με την εγκατάσταση και μετεγκατάσταση (relocation) επιχειρήσεων τυποποιημένης αλλά σύγχρονης τεχνολογίας.

Η μελέτη του προβλήματος αυτού απαιτεί φυσική συστηματική έρευνα για τη δημιουργία/διάχυση της καινοτομίας στις ελληνικές περιφέρειες σε επίπεδα που έχει να επιδείξει η διεθνής βιβλιογραφία¹. Η έλλειψη τέτοιας προσπάθειας πολύ γενικά μπορεί να αντιμετωπισθεί με την μελέτη της συμπεριφοράς των κλάδων και των επαγγελματικών ειδικοτήτων. Έτσι με τα αποτελέσματα της ανάλυσης μπορούμε να διατυπώσουμε τις ακόλουθες παρατηρήσεις:

Το καινοτομικό κλίμα οριοθετείται στην περιφέρεια του κυρίαρχου Μητροπολιτικού κέντρου της χώρας. Το οικονομικό και θεσμικό περιβάλλον επηρέασαν προς την κατεύθυνση αυτή. Η δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για την υιοθέτηση της νέας τεχνολογίας στην Π.Π. ευνοείται από:

- το μέγεθος και τη δομή της αγοράς προϊόντων.
- το μέγεθος και τη δομή της αγοράς εργασίας.
- το μέγεθος των επιχειρήσεων και την ύπαρξη έντονων εξωτερικών και εσωτερικών οικονομιών.
- τη συγκέντρωση κρατικών και εξειδικευμένων υπηρεσιών τραπεζικών διευκολύνσεων, ερευνητικών και εκπαιδευτικών κέντρων.

– την υιοθέτηση διαφορετικών από τον παραδοσιακό, τρόπων ζωής, νέων προτύπων και αξιών και τη δημιουργία καινοτομικού κλίματος.

Διαπιστώνονται επίσης τάσεις επέκτασης του καινοτομικού κλίματος στη βιομηχανική παραγωγή στα μεγάλα αστικά κέντρα του άξονα Αθήνας/Θεσσαλονίκης.

Κάτω από τις συνθήκες αυτές, λαμβάνοντας υπ' όψη και τη διεθνή εμπειρία⁶ στον τομέα αυτό, μπορούμε να προδιαγράψουμε τις διαφαινόμενες εξελίξεις στην ελληνική αστικοβιομηχανική ανάπτυξη:

Ανάπτυξη δυναμικών βιομηχανικών κλάδων προηγμένης (σύγχρονης) τεχνολογίας στην Π.Π.

Περιορισμένη αποκέντρωση βιομηχανικών κλάδων, μάλλον τυποποιημένης τεχνολογίας παραγωγής, κύρια στις περιφέρειες του άξονα Πάτρας-Αθήνας-Βόλου-Θεσσαλονίκης.

Η περιφερειακή πολιτική που ακολουθείται ενισχύει το παραπάνω σχήμα. Ο νόμος για τα κίνητρα βιομηχανικών επενδύσεων⁷ προβλέπει και για την Π.Π. δυνατότητα επιχορήγησης κατά 30% επενδύσεων που αφορούν:

- ίδρυση ή επέκταση εργαστηρίων εφαρμοσμένης βιομηχανικής ή ενεργειακής ή μεταλλευτικής έρευνας.
- παραγωγής προϊόντων ή υπηρεσιών εξαιρετικά προηγμένης τεχνολογίας.
- υποκατάσταση του πετρελαίου και της ηλεκτρικής ενέργειας με ήπιες μορφές ενέργειας, επεξεργασμένα απορρίμματα, αέριο με την προϋπόθεση του περιορισμού της ρύπανσης του περιβάλλοντος.

Η παραπάνω πολιτική που αποβλέπει στην έναρξη εφαρμογής της πολιτικής απορρύπανσης της Π.Π. και εξυπηρετεί σκοπιμότητες της εθνικής οικονομικής πολιτικής συμβάλλει ουσιαστικά στην εντατικοποίηση της περιγραφείσας δυναμικής.

Αν και δεν υπάρχουν πρόσφατα δεδομένα για τη διατύπωση ακριβών συμπερασμάτων, μπορούμε να πούμε ότι, όσον αφορά τις επενδύσεις που ενσωματώνουν σύγχρονη τεχνολογία, τα παρεχόμενα κίνητρα στις περιφέρειες των αστικοβιομηχανικών κέντρων (επιχορήγηση 30% για την περιφ. Θεσ/κης και μέχρι 40% για τις περιφέρειες της Πάτρας και του Βόλου) δεν αρκούν για να αντισταθμίσουν ούτε τις εξωτερικές οικονομίες της Π.Π. που προέρχονται από την συγκέντρωση δυναμικών κλάδων και εξειδικευμένων υπηρεσιών ούτε τα πλεονεκτήματα της συγκέντρωσης των ειδικοτήτων αιχμής στην Π.Π.

Ε. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η ελληνική περιφερειακή πολιτική απέχει πολύ από μια κατάσταση κατανόησης και αξιοποίησης της δυναμικής των αστικών κέντρων και των διαφαινόμενων κλαδικών και διαπεριφερειακών αναδιαρθρώσεων. Οι τάσεις επιλεκτικής αποκέντρωσης που παρατηρούνται και αναμένεται να συνεχισθούν και στο μέλλον (συναρτώνται μάλιστα θετικά με το επίπεδο ανάπτυξης) πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπ' όψη στην χάραξη της περιφερειακής πολιτικής. Στα

πλαίσια των διαγραφόμενων εξελίξεων η προσπάθεια περιφερειακής ανάπτυξης θα ήταν σκόπιμο να επικεντρωθεί:

- Στην ουσιαστικοποίηση του ρόλου της Π.Π. στη διαδικασία της τεχνολογικής προόδου και στη διάχυση καινοτομιών, με στόχο την μετατροπή της σε κέντρο δημιουργίας εθνικής τεχνολογίας, στα πλαίσια των ελληνικών δυνατοτήτων και στην τελική διατήρηση της ανταγωνιστικότητάς της σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.
- Στη συστηματική χάραξη της βιομηχανικής αποσυμφόρησης της Π.Π. για τη διοχέτευση των αναμενόμενων μετακινήσεων των κλάδων σε επιλεγμένους τόπους· ένα πρόγραμμα πιλότος θα μπορούσε να γίνει για την αποσυμφόρηση της οχλούσας βιομηχανίας στα δευτερεύοντα κέντρα της Μ.Π.Α.
- Στην ενίσχυση του τριτογενή τομέα του συνδεδεμένου άμεσα ή έμμεσα με την μεταποιητική δραστηριότητα στα μεγάλα αστικοβιομηχανικά συγκροτήματα, πόλους έλξης δυναμικών κλάδων της μεταποίησης. Η ενίσχυση αυτή μπορεί να επιδιωχθεί μέσα από μια ουσιαστικότερη πολιτική κινήτρων επενδύσεων και βελτίωσης των υποδομών των κέντρων αυτών. Επιδίωξη της ενίσχυσης αυτής είναι η αποκέντρωση δυναμικών και προηγμένων κλάδων στα παραπάνω αστικά κέντρα για την ενδυνάμωση της διαδικασίας διάχυσης της ανάπτυξης στις ευρύτερες περιφέρειές τους.
- Στην επιλογή και στην ενίσχυση, μέσω της βελτίωσης των υποδομών και της πολιτικής κινήτρων επενδύσεων, επαρχιακών αστικών κέντρων μέσου μεγέθους· η ενίσχυση αυτή θα δημιουργήσει ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη των βιομηχανικών επιχειρήσεων (μιάς τυποποιημένης τεχνολογικής παραγωγής) που αναμένεται ότι θα εγκαταλείψουν το ανταγωνιστικό και υψηλού κόστους περιβάλλον των αναπτυγμένων αστικών κέντρων.
- Στην χάραξη μιάς περιφερειακής οικιστικής πολιτικής με στόχο την επάρκεια και τις ικανοποιητικές συνθήκες στέγασης στα αστικά κέντρα, που παρουσιάζουν δυνατότητες υποδοχής δραστηριοτήτων και πληθυσμού.
- Στην χάραξη και εφαρμογή προγραμμάτων ολοκληρωμένης ανάπτυξης, που θα στοχεύουν στη δημιουργία προϋποθέσεων αυτοδύναμης ανάπτυξης και συγκράτησης του πληθυσμού στις αγροτικές ζώνες της περιφέρειας.

Η προσαρμογή της πολιτικής στην περιφερειακή πραγματικότητα, όπως αυτή εκδηλώνεται μέσα από τις φάσεις του περιφερειακού κύκλου, θα συμβάλλει τόσο στην εξοικονόμηση πόρων όσο και στην πρόληψη νέων ανισορροπιών και στρεβλώσεων. Η δυναμική αυτή μπορεί να αξιοποιηθεί στις προοπτικές μιάς πολιτικής με κύριες συνιστώσες:

- την προγραμματισμένη αποκέντρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων.
- την δημογραφική τόνωση και τη δημιουργία προϋποθέσεων αυτοδύναμης ανάπτυξης των υποβαθμισμένων περιφερειών και
- την ενδο και δια-περιφερειακή ολοκλήρωση του ελληνικού χώρου.

Η ερμηνεία της περιφερειακής δυναμικής στο χώρο αυτό παρουσιάζει σημαντικές δυσχέρειες. Τα υποδείγματα που χρησιμοποιούνται συνθήτως δεν μπορούν να περιγράψουν συνολικά το πρόβλημα. Εκείνο που μπορεί, όμως,

να υποστηριχθεί με βεβαιότητα είναι ότι παρατηρείται α) υψηλός βαθμός ετερογένειας κυρίως μεταξύ του άξονα ανάπτυξης και της υπόλοιπης χώρας και β) σχετική ομοιογένεια στα όρια των μεγάλων αυτών περιφερειών, όπου μπορούν να αναζητηθούν εξελίξεις περιγραφόμενες από σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις, όπως μετατόπιση της βιομηχανίας στα περιφερειακά αστικά κέντρα, πού όμως δεν συνεπάγεται την πληθυσμιακή παρακμή (demographic decline) των μεγάλων αστικών κέντρων και ιδίως της Π.Π.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- L. Klaassen et Van der Meer: "La Dynamique des Systèmes Urbaines et Régionaux", στην έκδοση "Espace et Localisation", J. Paellinck et A. Salles ed., Economica 1983.
- A. Παπαδασκαλόπουλος: «Η οριοθέτηση της διαδικασίας της πολιτικής ανάπτυξης, στον ελληνικό χώρο, και η χάραξη μίας στρατηγικής ολοκληρωμένης πολιτικής ανάπτυξης», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1984.
- N. Κόνσολας, H. Σιδηρόπουλος, K. Ρόκος, K. Αθανασόπουλος, A. Παπαδασκαλόπουλος: «Μελέτη αξιολόγησης και αναπροσαρμογής του προγράμματος χωροθέτησης και ανάπτυξης των βιομηχανικών περιοχών», Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα, 1985.
- N. Konsolas, E. Sidiropoulos, A. Papadaskalopoulos: "The Industrial Activities Concentration in the Athens Metropolitan Area: An Approach to the Intrametropolitan Decocentration Policy", Paper Presented at the 25th R.S.A. European Congress, Budapest, 1986.
- B. Planque: "Innovation et Développement Régional, Economica, 1981.
- Ph. Aydalot: "Dynamique Spatiale et Développement Inégal", Economica, 1980.
- ΕΤΒΑ: «Κίνητρα Επενδύσεων», Νόμος Υπ. αριθ. 1262/1982, Αθήνα, 1982.